

pásztor lászló

ínyenckedés keserű mellékízekkel

Nemegyszer tapasztaltam, hogy ahol olvasottabb emberek ültek terített asztalnál, előbb-utóbb szóba került Krúdy Gyula neve és legendája. Ezek az anekdoták nagy ínycsik, a kulináris élvezetek megszállottjának, a konyhai titkok csodálatos ismerőjének mutatják be az író, és azt is okvetlenül szóvá teszik, hogy nem vetette meg a pohár örömeit sem. Az alkalmyszerűen felmerülő beszédtema csak ritkán alapul olvasmányélményeken, a Krúdy-legenda terjedésében fontosabb szerep jut az egyes népszerű kiadványoknak: az anekdotagyűjteményeknek, a híres pesti kávéházakról írott monográfiáknak stb.

Nem vitás, a Krúdy-legenda nemigen használ csodálatos írónk újrafelfedezése ügyének a szélesebb olvasóközönség körében, mert nem irányítja a figyelmet az író, gazdag életművének egészére. Sajnálatos lenne, ha Krúdy Gyulát csupán a gyomor-novellák írójaként ismerné meg az olvasó, hiszen ez a témakör művészetének csak egy töredékét képezi: az életről, halálról, szerelemről, a milleniumi Magyarországról összehasonlíthatatlanul többet mondott el, mint az evés örömeiről. Az olvasóvá nevelés feladata Krúdy Gyula gyomor-novelláival kapcsolatban az lenne, hogy kiigazítva a Krúdy-legendát, esztétikai értékeinek megvilágosításával, a teljes életművel való szoros összefüggésük megmutatásával kedvet és ösztönzést adjon az író csodálatos művészetének felfedezésére és befogadására.

Krúdy Gyula 1926-ban írta meg az első gyomor-novellát, elindítva egy sajátos tematikájú, de az író életművébe szervesen beletartozó novellasort, amelyet egyéb novellák mellett 1933-ban bekövetkezett haláláig írt. Az azonos témájú *Boldogult úrfikoromban* című regényével együtt ezek az írások adják meg az író utolsó pályaszakaszának jellegzetes színfoltját.

A gyomor-novellák — körülbelül harminc írásról van szó — az egész Krúdy-életművet mintegy rezignált epilógusként zárják le. Ezekben tűnnek le véglegesen a Ferenc József-i idők hősei, itt látjuk az utolsó dzsentri-maradékok végső agóniáját, amelyet már nem kísérnek gordonkák és mélyhegedűk, és éppen néhány gyomor-novellában sziporkázik fel még egyszer, utoljára Krúdy csodálatos művészete, de ezek mutatják meg legszemléletesebben hanyatlását is a harmincas években.

Az életrajzi adatok tanúsága szerint Krúdy 1926 őszén kerül súlyos állapotban szanatóriumba. „*Mája, gyomra, tüdeje és szíve követ el szolgálati kihágásokat*”, írja életrajzírója Szabó Ede. S két évre rá újabb szerencsétlenség, az író féloldali szélütést kap; 1929 nyarán idegösszeroppanás...

A betegség élményei csakhamar a novellákban is megjelennek, főként a lelki élmények, a beteg, halálra szánt ember jellemző életfilozófiája. A halál a korábbi művekben is ott settenkedett a Krúdy-hősök nyomában, most azonban annyira testközelbe kerül az íróhoz és alteregoihoz, hogy a lélek védekezése a buja életvágy lesz: megragadni minden örömet az életben, ami még megragadható.

Ennek a groteszk életvágnak a megnyilvánulása a gyomor-novellák hőseinek nagy és telhetetlen evésvágya.

A téma a Krúdy-novella egyik variációs lehetősége. Az evés áttételes jelentése egy pillanatra sem kétséges: az olvasó tudja, hogy nem csupán a kulináris örömről van szó. A korábbi művekből ismert Krúdy-világ variálódik itt tovább oly módon, hogy most az evés lesz az az életmegnyilvánulás, amelynek ürügyén szól az életről. E novellák hősei az étterem terített asztalánál ülnek, és az evés, nem pedig a szerelem, lövésny vagy a párbaj az, ami alkalmat nyújt arra, hogy szóljon a magyar élet tragikumáról, a pusztulásra szánt dzsentri végső sorsáról, a régi idők nosztalgikus idézetésének mámoráról.

Krúdy írásművészetének egyik jellemzője, hogy nagyítót tart alakjai elé, látnokként beelát lelükbe, ismeri vágyaikat, álmaikat, legtitkosabb gondolataikat. Az ilyen erős nagyítás, a legapróbb részletekre kiterjedő, szinte fantasztikus írói mindentudás mellett a novellák keretébe nem fér bele a hősök teljes élete. Az életnek csak egy-egy megnyilvánulása tárul elénk, leginkább az élet érzéki megnyilvánulásai. Ezért tűnhet úgy, hogy egy jellegzetes Krúdy-figura, mondjuk, egy gavallér élete csak abból áll, hogy női szíveket hódít meg, szerelmi emlékein mereng vagy csak szívfájdalmával törődik. A szerelmi témájú novellákban minden figyelem a szerelemre irányul, a hősök egyetlen sorskérdésévé lesz. E gondolat- és érzéskör kitölt minden teret, és így a szerelemtől alkotott kép válik totálissá, nem pedig az alakok teljes életének rajza. Ezért is alapíthatja meg az irodalomtörténet, hogy Krúdy és Szindbád többet tud a szerelemtől, mint akár Casanova. Szindbád a szerelem csodavilágában bolyong, mint ha a szerelem édenkertje lett volna a fehérterror Magyarországa, s csupa gyöngéd lelkekből állott volna a történelem lejtőjén evickelő középosztály.

Egy életmegnyilvánulás totálissá duzzasztott képe egy autonóm világot teremt, és ez totalitásánál fogva magában foglalja az Egészet is. A mondanivaló, a tanulságok és következtetések mindig az Egészre vonatkoznak. Ha meghosszabbítjuk az ábrázolt világ eredőit, belátjuk, hogy nem csupán a szerelemtől vagy az evéstől van szó. A Krúdy-világkép a gyomor-novellákban úgy variálódik tovább, hogy most az evés lesz az a bizonyos életmegnyilvánulás, amelyet felnagyít az író. Most a terített asztal bűvöletében áll minden, az étterem világa nő totálissá. A csók megcsókolottait a fagyos töltöttkáposzta megcsókolottai váltják fel; az élet és halál kérdése nem egy ölelésen, hanem a feltálatl velőscsont méretén múlik. És a gyomor ürügyén a hősök életének egészére fény villan.

A gyomor-novellák között legjellemzőbbek azok, amelyek a kiskocsmá sajátos légkörében játszódnak le. Emeljük ki ezek közül tipikusként az *Isten veletek ti boldog Vendelinek!* címűt.

Privát úr, az életének örömtelenségébe belekeseredett öregúr elmegy otthonról, hogy a vendéglői látogatása révén kisebb örömet szerezzen magának. Tudni kell róla, hogy magánál boldogabbnak, elégedettebbnek és vidámabbnak tartott mindenkit, ezért az egész világot

gyűlölte. A vendéglőbe nem azért ment, hogy egyék, hiszen régóta nem volt már étvágya, hanem az emberek iránti gyűlöletét igyekezett táplálni, egy újabb adag életundort akart magába szívni, s ezek a vágyai kielégítést is nyertek. Privát úrral nem is történik semmi lényeges a novellában, a kompozícióbeli szerepe azonban fontos: ő a szemtanú, aki észrevétlenül meglesi a lakomázó embereket.

Miután Privát úr elfoglalta helyét, nyílt az ajtó, és belépett a gyomor-novellák tipikus figurája — nevezzük így —, a Nagyevő. Ettől a pillanattól kezdve minden a gyomor-novellák sajátos, „dramaturgiája” szerint történik. Krúdy a legtöbb ide sorolható novellájában töviről-hegyire leírja a Nagyevő étkezését, amely, mint látni fogjuk, nem egyszerű táplálékfelvétel, inkább ceremónia, szertartás. A variálási lehetőségek itt abban állnak, hogy mindegyik Nagyevő egyéniség, enni-tudásuknak megfelelően rendelkeznek a pincérrel, más-más ételeket rendelnek, mások a különleges kívánságaik, rigolyáik. De az étkezés „dramaturgiája” ugyanaz marad.

Tehát a Nagyevő belépésével elkezdődik a ceremónia, közben az író csodálatos varázslattal az egész vendéglőt a kulináris örömek szentélyévé változtatja. Minden leírás, minden asszociáció, gondolat vagy emlék az evésre utal. A Nagyevő jellemzése is az ételekkel kapcsolatos képzetekkel történik. Mesteriek ezek a leírások: „Mellényét kigombolta, hogy a konyhán gondolkodóba eshettek a fácánok, tyúkok és egyéb madarak, vajon nem volna-e jobb elrepülni?”

„Arca piros volt, mintha most jött volna valamely körvadászatról, ahol bundás nyulakat puffantott le, amelyeket ajándékba küldött ismerőseinek, mellékelve mindjárt a receptet is, mely szerint a nyulat készíteni kell.”

„A nyakának tartásából, valamint a rozsdavörös színéből könnyen megállapítható, hogy a vendég életében a marhagerincet sem vetette meg, mert bizonyára megfordult olyan vendéglőkben, ahol jó marhahúst mérnek.”

Az öt kiszolgáló pincért is hasonlóképpen jellemzi az író: „...olyan szökre volt borotvált, mint az imént leforrázott malac.” A vendéglő leírása is hasonló: pecsenyéstálakkal, hosszú farkú fácánokkal illusztrált étlap, a vendéglő falán lógó régi képek, amelyek vadász-csendéleteket, gyümölcsöstalakat ábrázolnak.

A ceremónia minden apró részlete fontos: „Az új vendég kezébe vette az asztalikendőt, leporozta maga előtt, sőt jobbra és balra is az asztalkendőt. Aztán figyelmesen kibontotta a szalvétát, mintha valamely varázslatot művelne.” Utána következik az evőeszközök átrendezése az asztalon és a leves megrendelése. Külön figyelmet érdemel az étlap tanulmányozása, amely az álmoskönyv és a párbaj-kódex mellett a jellegzetes Krúdy-hősök fő olvasmánya. Az étlap olvasgatása egyenlő az ételek előre való élvezésével. Közben egy anekdótát olvasunk egy úriemberről, aki szenvedélyes gyűjtője volt az étlapoknak.

Az étel elfogyasztása különködően egyéni módon történik, legtöbbször külön kívánságok előzik meg. A Nagyevő utasításokat ad a pincérnek a szakácsnő számára is. Zsebében mindig van erős paprika, amelyet a saját peniculusával aprít bele a levesbe. A különködés az egykori enni-tudás, azaz élni-tudás demonstrálására.

A fő étel elfogyasztása után következik az „evés dramaturgiájának” legdrámább pillanata, amikor a jólakottnak hitt Nagyevő új, fantasztikusnak tűnő rendelést ad, és ilyenkor össze is szólalkozik a csodálkozó pincérrel: A Nagyevő a töltött fácán után főtt marhahúst rendel: „A pincér egy darabig tanakodva állott.

— A szárnyas után? — kérdezte.

— Eh, mit bánom én a maguk étkezési rendjét! Ki vagyok én, hogy nekem maguk előírják, hogy mit egyek? — kiáltott fel váratlan szilajsággal a vendég. — Azért jöttem Pestre, hogy jó marhahúst egyek, csak a sok haszontalan beszélgetésben elfelejtettem.”

A telhetetlenség nagyon lényeges vonása a kocsmai vendégeknek.

Persze, egy különös étkezés leírásából még nem születik jó novella. Az Isten veletek ti boldog Verdelinek! című novella azonban többretegű. Az egyiket Privát úr képviseli, aki a Nagyevőt figyelve az elmúlt életének boldog pillanatait, az egykori nagy évések örömeit idézgeti magában (pontosan úgy, mint Proust Marcellje). A novella másik rétegét a Nagyevő és az öreg pincér beszélgetése képezi, amelynek során kiderül, hogy egy asszony tette tönkre mindkettőjüket. Privát úr számára, aki fültanúja volt a két életsors tragikus fordulatainak, nagy elégtétel volt, hogy a Nagyevő nagy gonddal elfogyasztott ebédjét végül is elrontotta az emlékezés.

Azok közül a novellák közül, amelyekben a beállítás középpontjában a vendéglőben falatozó úriember áll, még két novellát emelnénk ki, amelyek szépen mutatják a téma variálásának módjait. Amíg A Böske, vagy a szerkesztőség pesztonkája című novella főhősének, Szortiment szerkesztőnek gyomor-kalandjában és színpadias öngyilkosságában az örömtelen életű, Privát úr típusához tartozó novellahős sorsának tragikus végkifejtését kísérhetjük figyelemmel, addig A pincér álmában a Nagyevő és a pincér dialógusa folytatódik tovább oly módon, hogy a pincér élete és sorsa kerül erősebb megvilágításba.

A gyomorbeteg Szortiment szerkesztővel azon a tragikus napon az történt, hogy felkínálkoztak számára az élet, pontosabban az evés örömei, és ettől kezdve nem tudta tovább elviselni örömtelen, kínos életét. Ligetsarkit, a beszélyírórt kellett fellelnie aznap, mert a lapnál, amelyet szerkesztett, állandóan kézírathány volt. S mivel Ligetsarkit a vendéglők környékén lehetett legkönnyebben megtalálni, kénytelen volt vendéglőben lesni rá, s ez nagyon kínos volt számára, mert gyomorbeteg ember lévén mindenkit gyűlölt, aki kedvére ehetett-ihatott. Egy kéményseprő, egy suszter és egy fűzőkészítő olyan étvágygerjesztő élvezettel falatozott a szomszéd asztaloknál, hogy ő sem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy egyék. Ebben Mozel úrnak, a főpincérnek is nagy szerepe volt: „Mozel úr olyan volt, mint egy gyönyörű étlap, amelynek első oldalán szárnyasok, nyulak, vaddisznók, fácánok, kövér fadjok és ökörfejek vannak bokréta alá rajzolva a korgó gyomrú művész elképzelése szerint. Mozel úr mindig úgy mosolygott, mintha gyomorbeteg általában nem is volna a világon, és az embereknek csupán egyetlen vágyuk lehet az életben: kényelmesen asztalhoz kerülni a vendéglőben, és az étlap felsorolt ételeit végigenni. Mozel úr a szerkesztőnek kijáró tisztelkedéssel lépett Szortiment úr asztalához, mintha egy életbevágó szertartás elvégzéséhez készülődne.”

Három ember inyeckedését nézi végig, mindhárom ételt megkívánja és meg is rendeli. Telhetetlenségéhez azonban a tehetetlenség járul, kielégülés helyett az élet kinjait kell a látszólag sikerült villásreggelijében is elviselnie.

Szortimentet Mozel egyszerű savanyú tüdővel lepi meg, de félre kell töltnie, mert egy másik asztalnál a suszter remek főtt marhahúst kezd el enni: „A suszter észrevette, hogy a maradék csont voltaképpen két darabból áll, mint akár az emberek könyöke, mely csontokat izmok és inak fűznek össze. A suszter két markába kapta a csontot, és bizonyos erőfeszítéssel eltörte azt, akkor aztán villát, kést, kanalat elsöpörve

maga mellől: rágni kezdte a fogaival a csontot, mégpedig olyanformán, hogy még a haldokló is visszamaradt volna e világban arra az időre, míg a suszter a csontok lerágásával elkészül. Meg kell adni, hatalmasan dolgoztak a fogai, húzta, szövegatta, körmeivel farigcsálta a csontot, hogy Szortimentnek nyomban elment a húsevéstől: csontot szeretett volna enni ő is.”

A velőcsontot a nyápic fűzőkészítőtől kívánta meg, s ebben ismét nagy szerep jutott a ceremóniának: „A fűzőkészítő késével lenyesegette a velőcsonton látható maradékokat, s miután azokat megborsozta, megpaprikázta és megsózta: apránként a szájába rakosgatta, de közben egy pillanatra sem vette le szemét a velőcsontról, mintha az elfutamodni akarna tőle. Sőt fejét jobbra-balra hajlítgatva, bekukucskált a velőcsont belsejébe, mintha kulcslyukon kémlelné valami gyönyörűséges látványosságot. Hogy vigyorog az ipse — gondolta magában váratlan felindulással Szortiment, és eltolta a tálat, a tányért, az evőeszközöket, mint aki váratlanul megharagudott a világra.

A fűzőkészítő pedig ezalatt, az egész vendégség élénk megfigyelése mellett, a bal kezébe vette a velőcsontot, és a jobb kezét ökölbe szorítva a bal kéz csuklójára ütött. Az ütésre a csontból velőhurkák zuhantak ki a forró tányérra, oly bőségesen, mintha ez lett volna a legderekasabb csont, amely e napon kimérésre került... De a fűzőcsináló nem volt meglepődve a szákmánnyal, mert szemtelen ember volt — még átkukucskált az üres csonton (mintha Szortiment urat fixírozta volna), és a villát bedugva a csőbe: kétszer-háromszor megforgatta a csont belsejében, mire valóban előkerültek némi velőmaradékok.”

Szortiment szerkesztőn ezek után már nem sokat segített, hogy ő kétszer akkora velőcsontot kapott. Krúdy a következőképpen zárja az elbeszélést: „Ki tudná mindezek után magyarázatát adni annak, hogy Szortiment az Unnapi Újság szerkesztője miért öltözött földszinti szobájában éjjélkor frakkba, mintha bálba készülődne, és ugyanakkor miért lötte magát szíven ezen az éjszakán, amikor előző napon látszólagosan minden kedvére történt.”

A kocsmavendégek voltaképpen azért esznek olyan nagy körültekintéssel, ceremóniával, mert ez az egyetlen öröm, ami még megmaradt számukra az életben. Egy más tányérjába bámulnak, alaposan kifaggatják a pincért, hogy mi a helyzet a konyhán, a szemüvegük után nyúlnak, amikor az étlapot kezdik tanulmányozni, mert élet-halál kérdése múlhat azon, hogy sikerül-e az ebéd. A Krúdy-hősök étkezési ceremóniájáról Szauder József a következőket írja: „Mert mit érne a vendégek — a Krúdy-hősök — szemében a boldogság, ha tényleg csak egy pillanatig tartana? Kinyújtják tehát a pillanatot — a ceremónia néma gesztusával, az ételek átgondolásával és előre élvezésével, a pincérnél tett rendeléssel, netán vitatkozva, majd beszélgetve is a pincérrel — kitágítják azt valami univerzális vagy kozmikus evésszel boldogságig.

De mit érne esztétikailag, ha nem omlanának össze egy váratlan pillanatban reménytelenül, étvágyat, s vele néha életet is elpusztítva? Csak szakácskönyvi bűvészkedés maradna.”

A belvárosi kiskocsmában való ebédelés a társadalmi presztízs kérdése is. A dzsentrí-maradványok látszatkeltésének megfelelő színhelye a vendéglő, különösen, ha figyelembe vesszük a kor magyar társadalmának teljes valóságát, a szociális viszonyokat, amelyeket Krúdy nem ábrázolt. Ilyenformán könnyen felfoghatjuk, hogy egy kispörkölt, vagy egy saftos virsli a „társadalmi úriemberség” jele. Ahogy az író Széplaki Tituszt, A hírlapíró és a halál című novella hőstét jel-

lemezve kifejezte magát. Vendéglőben enni, színjátékot rendezni a sórtartóval, a mustáros üveggel, főlényeskedni az alázatos jellemű pincérrel — ez az, ami még megmaradt a dzsentri számára: az önámítás céljából való látszatkeltés. A „dzsentri pusztulásának” utolsó perceit látjuk ezekben a novellákban.

Loncsos, a hivatalt vesztett és lump pá lett dzsentri, aki olyan élvezetesen tudott beszélni a különféle ételekről, amelyekhez mind nehezebben jutott hozzá, a következőképpen tapint rá a lényegre: „... az ember kikanalazza a maradékot, miközben elgondolkozva hajlik a mindinkább tisztuló tálka fölé, mintha életének múlt idejét kezdené közelebből és közelebből látni.” Vagy: „Ne legyen Loncsos a nevem, ha nem így gondolkodtam én is valamikor — oda se fűttem az elmulasztott sókamártásnak, mert bizonyosan tudtam, hogy még rengeteg sóska várakozik rám. Most már azonban fájni kezd minden elmulasztott ebéd, minden elmulasztott étel, mert azt hiszem, hogy ebben az életben azt többé pótolni nem tudom. Ki tudja, eszék-e még valaha sókamártást.”

A vendéglő a nagyvárosi életmód fontos tartozéka. Sajátos szokásaival bizonyos családias légkőre van, s voltaképpen a családiasságot pótolja azok a vendégek számára, akik örömtelen, magányos oduba térnek meg, amikor elhagyják a kocsmát. Mintha ezek a kocsmák a nagyvárosi életmód elidegenedtségét fordítanák a maguk hasznára: ezekben minden a vendégek szolgálatában áll, a személyzet mindig kész a legfurcsább kívánságok kielégítésére is. A beavatott törzsvendégek bizalmas viszonyban vannak a szakácsnővel, körüludvarolják a kocsmárosnét, aki körül bizonyos erotikus feszültség alakul ki.

A vendéglő családiasságát mutatja be *A fogadósné, avagy az elvárásolt vendégek* című novella, amelyben a fogadósné káposztataposásra csábítja férfitendékeit, akik egytől-egyig meg is jelennek, hogy részük legyen egy kis családias szeánszban.

Kalkuttai, az *Egy pohár borovicska* következményei című novella hőse még ragaszkodik is elidegenedett életének sajátos örömeihez. Valódi családi környezetben és otthoni kényelemben élvezhetné Zsanet főztjét, de, mint Proust Marcell-jének, minden íz az egykori vendéglői étkezések örömeit juttatja eszébe, mert ezek jelentettek némi fényt hivatalnoki életében.

Nyilvánvalóan a súlyos gazdasági helyzet alakította ilyenné a pesti vendéglőket. De tanúi vagyunk e kocsmák tönkremenésének, a kocsmakultusz elmúlásának is. A *Kidobott vendég* című novellában megjelennek az előfizetők, akik jegyre kisebb adagokat esznek.

Most pedig nézzük meg közelebbről az Isten veletek ti boldog Vendéltnek c. novella másik variációját, *A pincér álmát*. A már vázolt beállítás annyiban mozdul el, hogy közelebb kerül hozzánk az asztal, amelynél a Nagyevő ebédel, és beszédbe elegyedik Fridolinnal, az öreg pincérrel. Az egész csak álom, Fridolin lázáma. Most az álom-keret adja a variálási lehetőséget. Az álomszerű láttatás megnöveli és eltorzítja az arányokat. A gyomor-novellák minden mozzanata benne van *A pincér álmában*, de már mint szürrealisztikus parabolája a gyomor-novellák világának.

Az álom színtere az Órához címzett vendéglő, ahol az öreg pincér elaludt az asztal sarkára borulva, és azt álmodta, hogy a kocsmá díszül szolgáló hatalmas álló óra megállt. Ebben az időtlenségben különös dolgok történnek a kocsmában. Az álombeli eseményekben a pincér egész élete benne van: mindenféle emberek tódulnak be a kocsmába, akiket pályafutása során kiszolgált, és sorban elhangzanak azok a különös és különcködő rendelések, amelyeket élete során nála tettek. Az egész elmúlt élete tört így rá Fridolinra,

foglalkozásának minden kinja és átka, és tudva, hogy ennyi vendéget képtelen kiszolgálni, kiválasztott egyet a kísérteties vendégek közül, történetesen éppen a Nagyevőt, akit majd becsületesen kiszolgált. És a Nagyevő megrendeli az egész étlapot...

A Nagyevő enni-tudása és a leírás érzékletessége szinte fantasztikus: „Az első kanállal csak a tányér széléről vett, miután ugyanazzal a kanállal visszakergette a helyükre az apró zöldségeket és mindenféle elkalandozó hosszú téstákat. A második kanál már téstákkal is megrakodva érkezett, mely tésták szépen sárgultak a kavart tojástól. A harmadik kanálba jutott sárgarépa és karfiol, vidáman, mint a kövér asszonymosoly. És a tésták, ha lecsüngtek is a kanálból, minden megerőtetés nélkül felhőrpintettek és eltűntek a száj és az ajk nyalogatása után. Csokoládés volt ez a levestel, ártatlan ifjonti csókaváltogatás, amelyet majd érettebb szerelem követ.”

A Nagyevő életfilozófiája is elhangzik a maratoni ebéd alatt: „Az a miénk, amit megesszünk, mert a kóporsóban többé nem kínálják meg az embert! — mondta a vendég, egy utolsót törölve a tálon. — Isten mentsen mindenkit az étvágytalanságtól! — tette hozzá némi kegyességgel, mintha más dolgok is eszébe jutottak volna az étlapon kívül.”

Az evés azonban mindig csak illúzió, amelyet a végén mindig tönkretesz a valóság. Ezt láttuk a már elemzett novellákban, ezt mutatja *A pincér álma* is. A vendégről, aki végigeszi az étlapot, kiderül, hogy temetkezési vállalkozó: a következőket mondja Fridolinak: „— Tisztelt barátom — mondta komolyan a vendég —, maga nagy tévedésben van, amikor azt hiszi, hogy a hurkákat, véreseket és karajokat, amelyekkel maguk kiszolgálják a pestieket, a másvilágra is elviszik magukkal a vendégek, hogy az Óra kosztjáról ott is beszélgessenek. Nem. Fel kell nyitni a hasukat a kövér embereknek, hogy elférjenek abban a faládában, amelyet az asztalosok nem akarnak bővebbre szabni, akárhány kövér ember is szaladgál a városban.”

Lényegesebb azonban az, amit a novella az öreg pincérek sorsáról, szociális helyzetéről mond. A magyar élet szociális kérdései éppen a gyomor-novellákba lopják be magukat leginkább, de csak olyan emberek sorsaként, akik valamilyen kapcsolatban állnak a „társadalmi úriemberek” világával. Hová lesznek az öreg pincérek? teszi fel a kérdést a vendég.

„— Ha én azt tudnám — felelte némi sóhajtottással Fridolin, miután a vendég látszólagos megbotránkozása felbátorította. — Némelyek, különösen a főpincérek, erre az időre már gondoskodtak mindenféle lavórok-ról, amelyekben fájós lábukat áztatják: akár Rákospalotán, akár Budakalászon, ahol kis házakat lehet venni. Tudja azt valaki nagyságos uram, hogy fáj az öreg pincér lába? Még a megcsalódott szerelmesek szíve sem fáj úgy...”

Fridolin álmában látja szomorú sorsát, s nyilván ezektől a képektől ébred csuromvizesen, nem pedig attól, hogy a Nagyevő fizetés nélkül megszökött a kocsmából: „... képzeteiben már látta magát, mint öreg facér pincért a házak fala mellett tovaosonni, hetenkint egyszer borotválkozni, vendéglők kerítésén beleskelődni, vajon nincs-e szükség szolgálatára és húsvétként, pünkösdökön itt-ott kisegíteni, amikor majd bánatában megissza az összes maradék sört, borokat, szódavizeket, hogy némi kedvet szerezzen magának a hazamenetelhez.”

A témakör két legjobban sikerült darabja *A hírlapíró és a halál*, valamint az *Utolsó szivar az Arab-szürkénél* című novella. A két összefüggő, tartalmilag és szerkezetileg egymást kiegészítő mű művészileg is kiemelkedik az eddig tárgyalt írások közül, a gyomor-

novellák csúcspontját képezi és méltán reprezentálhatja Krúdy utolsó novelláiról korszakát.

Ezek a novellák nem a vendéglő vagy egy kocsmai asztal zárt színterén játszódnak, hanem a régi, a még romantikus levegőjű pesti életnek egy szélesebb horizontját világítják be. Az ábrázolás homlokterében sem az evés áll, az ilyen leírások elnagyoltak, és a két novella csak azért sorolható a gyomor-novellák közé, mert egy ebéd sikerének itt is, sőt, leginkább itt, sorsdöntő fontossága van.

A korábbi művekből ismert világ mutatkozik meg újból ezekben a novellákban: Pest éjszakai élete, különös figurái, mint például a régi idők romantikáját visszaidéző párbajsegédek. Halálról, pénztelenségről és emberi nyomorúságról van ezekben a novellákban is szó, mégsem olyan fénytelen és örömtelen a világuk, mint a kocsmákban játszó novelláké. Széplaki Tituszt kiemeli a sors a hétköznapi nyomorúságból, egy ajándékba kapott vadászkalap „társadalmi úriemberre” teszi, és a végén egy remekül sikerült ebéd hatására diadalmasan lábal ki reménytelen helyzetéből.

A régi pesti élet rajzának teljességét a két novella egymást kiegészítő szerkezete feltételezi. A nevezetes párbaj két szereplője két külön világból való, akik most a párbaj révén érintkezni kénytelenek egymással. Széplaki Titusz, az éhenkórász hírlapíró, aki egy cikkében megsértette a Nemzeti Kaszinót, és ezért párbajoznia kell P. E. G. szolgálaton kívüli huszárezredessel, az olcsó kiskocsmák vendége, nyomorúságos hónaposszobák lakója. Vele szemben az ezredes kaszinótág, a mágánások zárt világából való. Ez a két világ kerül kapcsolatba egymással úgy, hogy az utolsó napon a szerepek megcserélődnek. Széplaki az utolsó éjszakáján úriemberré lesz, úri helyeken fordul meg, az ezredes pedig áruhában Széplaki életével próbál azonosulni az Arab-szürkéhez címzett külvárosi kocsmában.

Nézzük, hogyan festi le Krúdy a Kaszinót, az ezredes világát: „A Barátok terén tízet ütött a toronyóra, amikor Széplaki valamely ellenállhatatlan, belső kényszerrel fogva a Nemzeti Kaszinó felé vette az útját, ahol a párbajbírósg a halálos ítéletet kimondta.

Előbb csak a Hatvani utca oldaláról merészelte szemügyre venni a lovagvárszerű, egyemeletes épületet, amelynek kitárt kapuján át behajtottak a kocsisok, és döngve állottak meg a hintókerek a pirosbársony szőnyeggel bevont lépcső előtt. Aztán behajtottak a kocsik az udvarra, miután uraságaik kiszállottak belőlük, a meggypiros huszár becsapta a hintó ajtaját, a boltozat alatt függő, nagy lámpás megingott, és a kocsik az udvaron álló szökőkutat megkerülve kihajtottak a Szép utcai kapun. A Kaszinó ablakai homályosak és zártak voltak, mintha itt nem volna szükség senkinek levegőre — pedig langyos, koraőszi éj volt, mikor csillagporral volt tele a levegő.”

A másik novellában, az *Utolsó szivar* az Arab-szürkében, az ezredes áruhában annak a laktanyának a közelében bolyong, ahol a párbajt tartják, és elég ideje van még ahhoz, hogy némi lelkiismeretfurdalást érezzen, és ezért úri bolondságból megpróbáljon azonosulni ellenfelével, akit bizonyosan agyon fog löni, hisz Magyarország legjobb céllövőjének ismerik. Ugyanakkor az ezredes némi szorongást is érez, amely ellenállhatatlan éhség formájában lepi meg. Az alkalom adja az ötletet, hogy olyan ételeket és úgy egyen, mint nyomorult ellenfele, és ilymódon élje bele magát annak életébe. A hentesnél töpörtöt vásárol, melyet tíz újjal, papírból fogyaszt el az Arab-szürkében. Szerencséje van: különös kívánságait kielégítik: kap a kozmás pörköltből, a szalámiégből, amivel a nyomorult hírlapírók táplálkoznak szoktak, sőt még a sör is a helyzethez illően állott volt.

„— Tudja, János — mondta a pörköltcsont szopogatója közben —, én az osztrigát is szeretem, de ma

ilyen fura gusztusom van, hogy olyan ételeket egyek, mint amilyen ételekkel valahol, valamerre táplálkoznunk szokott, hogy annak az embernek a helyébe képzeljem magam. Igen, olyan akarok lenni, mint egy nyavalyás kófic, aki most valahol a végrendeletét írja, ha van hozzávaló esze. Én ezt a »perkeltet« vezeklésből eszem.”

Széplakinak a sors kedvezése folytán lehetősége nyílik, hogy úriemberként készüljön a halálra. Olgától, a kaszírától egy zöld vadászkalapot és egy botosernyőt kap, és megnövekedett önbizalommal veti bele magát az éjszakai életbe, noha abban nem hisz, hogy életben marad. A főszerkesztőtől kapott előleg birtokában megenged magának egy jobb vacsorát, megjelennek a párbajsegédek, elmegy velük az Orfeum-kávéházba, ahol a pincérek földig hajolnak előtte, és pezsgőt iszik Mágán Elzával, a divathölgygel. Mindezek után annyira felbátorodik, hogy megkéri Olgának a kezét. Rájön, hogy számít valamit az életben.

Széplaki sorsának kimenetelére azonban a másnapi párbaj előtt ebéd volt döntő hatással. Ez az esemény időben párhuzamosan folyik az ezredes étkezésével az Arab-szürkében.

„És három kocsmát is meglátogatott, míg végre olyan helyre érkezett, ahol még főtt marhahúst talált, amely kedvenc étele volt a hírlapírónak. A sors kedvezni látszott, mert a csonthús valóban olyan volt, amelyet trigykedve néztek a szomszéd asztaloktól. Különbösen ez a vendéglői étel az, amelyet a legközbömbösebb lelkek is szemügyre vesznek, amikor a pincér elhalad vele a tálon. Mérlegelik, méltatják, trigylik és ízét érzik. A hírlapíró húsdarabja tekintélyes volt, a vendéglősnek volt eltéve, de az végül is lemondott róla a vadászkalapos és botesernyős ismeretlen vendég kedvéért.”

Mondani sem kell, hogy az ezredes nagyon lehangolták azok az ételek, amelyeket feltételezése szerint a hírlapírók esznek, és a lehangoltság okozta, hogy a párbajban nem találta el Széplakit.

A harmincas években írott gyomor-novellák már magukon viselik az író hanyatlásának jegyeit. A karcos, latszerű írásokban a városi vendéglő helyett a lakmározás vidéki módozatai kapnak helyet. És csak leírásokra futja az író erejéből: színfoltok, hangulatok kerülnek egymás mellé mélyebb emberi vonatkozások nélkül.

A jó étvágy titkaiban arról olvashatunk, hogy mit és hogyan lakmározik egy vidéki úr a vonatban, mi minden kerülhet elő egy utazótáskából. A Nagyevő és az öreg pincér még egyszer találkoznak A pénteki vendég és a Levegőváltás öröme és szomorúsága című írásokban. Lemondanak szerepükről, és mint két jóbarát együtt kirándulnak a Józsefvárosba, együtt lakmároznak, mulatoznak...

Az *Utolsó Szinbád* elbeszélések egyik 1931-i és egy 32-i darabjában Szinbád a gyomor tavaszi örömeiről és az elhízás okairól medítál. Ez azt jelenti, hogy Szinbád is, a hősszerelmes kalandor is az evés örömeiről medítálgató Krúdy-hősök sorsára jutott.